

Міністерство освіти і науки України
Інститут інноваційних технологій і змісту освіти
Міжнародний жіночий правозахисний центр
«Ла Страда-Україна»

ЗАПОБІГАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Навчально-методичний посібник

Київ 2008

педагогіки в розвитку особистості, розв'язанні комплексу проблем, необхідність педагогізації сім'ї і соціального середовища в інтересах дитини, першочергового розв'язання найгостріших проблем особистості; одночасного впливу соціального педагога на розвиток особистості, колективу, соціуму, фактори соціалізації. Соціально-педагогічна робота має спрямовуватися на розвиток особистості.

Питання для обговорення:

- 1. Що включає в себе поняття соціально-педагогічна діяльність?**
- 2. Які компоненти відбивають структуру роботи з профілактики торгівлі людьми? В чому полягає сутність кожного з них?**
- 3. Якими є функції соціального педагога?**

Література до підрозділу:

1. Трубавіна І.М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія та практика : моногр. / Трубавіна І.М. – К. , 2007.– 388 с.

3.3. Інноваційні технології профілактики торгівлі людьми в системі професійно-технічної освіти

Основні поняття підрозділу: технологія «рівний – рівному», критичне мислення, педагогічна підтримка, рефлексія, метод перенавчання, переключення, підтримування, вентиляція, методика організації колективних творчих справ, програма, орієнтована на теми інтеракції, рольова гра, моделююча гра, аналіз конкретної ситуації, робота в малих групах, тренінг.

3.3.1. Трубавіна І.М. , Зеленський Р.М., Калашнікова Л.М., Черножукова Н.Л. Педагогічні технології навчально-виховної роботи з учнями

Сучасна навчально-виховна, соціально-педагогічна та соціальна робота із запобігання торгівлі людьми вимагає використання нових технологій роботи, яким притаманні такі спільні ознаки:

1) суб'єкт-суб'єктні стосунки між педагогічними працівниками і учнями, які виявляються в рівності психологічних позицій учасників; обопільній активності сторін, при якій кожна сторона відчуває вплив і сама впливає; взаємному проникненні у світ відчуттів і переживань один одного, готовності прийняти точку зору іншої людини.

2) спрямованість на формування самостійності людини в розв'язанні її різних проблем;

3) спрямованість на формування життєвих умінь у поєднанні з повагою до іншої людини.

Такими технологіями в роботі з учнями ПТНЗ є: технологія «рівний-рівному»,

критичного мислення, педагогічна підтримка, суспільно значуща діяльність.

Технологія «рівний – рівному» ґрунтується на провідній діяльності учнів ПТНЗ – спілкуванні і бажанні зайняти гідне місце в колективі, мати роль лідера, бути авторитетним, самореалізованим і корисним.

Ознаками цієї технології є: навчання рівних рівними (тобто особами такого ж соціального статусу, віку і т.д.); предметне спілкування, яке спрямоване на формування життєвих навичок і ціннісних орієнтацій, на активну участь у громадському житті і розв'язання проблем на основі молодіжної участі; поширення достовірної інформації про соціальні проблеми; поширення власних прикладів життєвої позиції і досвіду подолання проблем; активні дії підлітків-інструкторів і педагогів-тренерів; спростування хибних уявлень, стереотипів про соціальні проблеми; спеціально організоване або неформальне спілкування однолітків між собою; надання ініціативи в передачі соціально значущої інформації молоді, а не дорослим фахівцям.

Використання цієї технології в діяльності із запобігання торгівлі людьми дозволить займатися гендерною, правовою та економічною просвітою однолітків на базі розв'язання ними самими конфліктів і проблем цивілізованими і законними способами; спонукатиме до самостійного розв'язання різноманітних проблем дітей, що буде зразком і для інших; сприяє формуванню відповідальності, дисциплінованості, комунікативних, організаторських, проектувальних, гностичних, конструктивних умінь, які є складовою життєвих умінь і навичок; дозволяє вдосконалити набуті знання про гендерну рівність, торгівлю людьми, права людини, дитини. Педагоги можуть бути консультантами учнів, що зміцнить їх авторитет. Ця технологія передбачає добровільність участі в ній непрофесіоналів. Для її впровадження необхідна підготовка лідерів-підлітків та лідерів-батьків. Для цього їх необхідно спочатку виявити, а потім навчити і консультувати під час роботи, координувати їх дії між собою.

Тематика інформаційної роботи з дітьми може бути розбитою на такі блоки: права людини, дитини в суспільстві; запобігання торгівлі людьми; запобігання різним порушенням прав дитини – експлуатації, жорсткому поводженню і насильству; сімейна економіка; школа молодих бізнесменів; техніка пошуку роботи неповнолітніми; навчання критичному мисленню тощо.

Технологія «рівний – рівному» сприяє формуванню рис характеру і якостей, необхідних для здійснення ефективної роботи з однолітками; включенню в реальну діяльність з розв'язання життєвих проблем.

Особливої уваги у профілактиці торгівлі людьми заслуговує *технологія формування критичного мислення*, яке є також основою формування життєвих умінь.

Критичне мислення – це:

- *здатність і готовність оцінювати ситуацію критично, але без упередження, відокремлювати істину від брехні, самостійно знаходити рішення і захищати істину в суперечці;*
- *використання когнітивних технік або стратегій, що збільшують імовірність одержання бажаного кінцевого результату;*
- *готовність до планування своєї діяльності; гнучкість як готовність до розгляду нових варіантів змінити власну точку зору, наполегливість у роботі, готовність до виправлення власних помилок, самоусвідомлення розумового процесу, пошук компромісних рішень, що задовольняють більшість;*
- *здатність до прийняття розумних рішень: вміння знайти прозорі та плідні способи для характеристики чого-небудь; ретельні роздуми, що базуються на фактах та знаннях, можливості або альтернативах дій; оцінка вже відпрацьованих дій та зробленого вибору.*

Критичне мислення є умовою успішної життєдіяльності у ринкових умовах, подолання конфліктів і вирішення проблем на основі виваженого, усвідомленого підходу до них. Критичне мислення протистоїть афективним діям, виключає упередження, означає відхід від стереотипів, пошук спільних інтересів і переваг і опору на них.

Критичне мислення формується завдяки: критичній освіті; соціальному навчанню, яке передбачає критичний підхід до розв'язання проблем і ситуацій; предметному спілкуванню із спрямованістю на всебічний розгляд проблем та їх оптимальне розв'язання (гра «Дебати», раціональні переговори); рефлексії власного досвіду розв'язання проблем.

До прийомів формування критичного мислення належать:

- рекомендації ведення щоденника критичних роздумів (думки, плани, питання, сумніви, реакції, тривоги тощо), що є доцільним в індивідуальній виховній роботі щодо формування самоповаги, відповідальності тощо;
- взаємне рецензування виконаних вправ і їх обговорення;
- підготовка оціночного нарису-роздуму про ситуацію торгівлі людьми;
- рефлексія (прикладом є робота над реальними ситуаціями торгівлі людьми: я міг би бути на місці ..., як би я себе поводив);
- вільний обмін думками, дискусії при обговоренні проблеми торгівлі людьми;
- наведення аналогій, де зустрічались із цим явищем;
- моделювання поведінки в ситуаціях торгівлі людьми;
- виникнення протиріч, їх розв'язання; спонукання до самооцінки (Чи можете ви потрапити в ситуацію торгівлі людьми?);
- порівняння і виділення головного при аналізі ситуацій;
- використання різних видів аналізу ситуацій; розподілу і класифікації (з точки зору потерпілого, торговця, батьків тощо);
- показ альтернативного рішення або спонукання до їх пошуку під час аналізу реальних ситуацій;

- рольова гра, обмін ролями (працевлаштування, знайомство в Інтернеті, навчання за кордоном ...);
- спонукання до логічних висновків (А яку б роботу запропонували ви?);
- постановка питань до проблеми (Чому таке могло трапитися? Що цьому сприяло? Що не врахували потерпілий чи потерпіла?);
- розподіл думок, почуттів і дій та їх аналіз з огляду на необхідність розв'язання проблеми (перегляд відеофільму з позицій: почуття, думки, дії жертви – чому так трапилось);
- вибір дій на основі різних засад і прогнозування можливих ризиків, переваг і збитків, недоліків для людини (аналіз ситуацій працевлаштування, відпочинку тощо: здоров'я, гроші, час, умови проживання, ризик).

Предметне спілкування учнів з педагогами з проблеми протидії торгівлі людьми, організоване на суб'єкт-суб'єктних засадах і орієнтоване на формування критичного мислення, передбачає такі умови його ефективності: засвоєння дитиною термінології на прикладах і вільне володіння нею; створення сприятливих умов для обміну інформацією, яка є суб'єктивно новою для дитини; розв'язання проблеми на основі інтересів, а не позицій; володіння комунікативними вміннями (або навчання цьому). Спілкуванню на цих засадах відповідають: ігри «Дебати», «Доповідач – опонент»; посередництво, дорадництво, дискусії. Ці форми спілкування передбачають орієнтацію на проблему, її причини і шляхи вирішення, розгляд і аналіз різних точок зору, альтернативних шляхів розв'язання проблеми, відхід від стереотипів.

Педагогічну підтримку відзначають як надання допомоги в ситуації ускладнень із тим, щоб людина навчилася самостійно вирішувати свої власні проблеми та долати труднощі, пізнати себе та адекватно сприймати навколишнє середовище. Це діяльність професійних педагогів із здійснення профілактичної та оперативної (поточної) допомоги дітям у вирішенні їхніх індивідуальних проблем, пов'язаних з фізичним та психічним здоров'ям, спілкуванням, з життєвим та професійним самовизначенням.

Для педагогічної підтримки учень є саме суб'єктом, адже педагог спирається, перш за все, на його можливості та здібності, щоб розвивати потребу в самостійних успішних діях. Оволодіння педагогом діяльністю для створення умов, які б сприяли формуванню суб'єктної позиції учня, який знає і користується своїми правами, є метою педагогічної підтримки. Вона доцільна в роботі з дітьми групи ризику. У процесі взаємодії активність педагога поступово зменшується, а учня (студента) – зростає, він перебирає на себе й відповідальність за вирішення власної проблеми, адже й сама проблема поступово викликає не тільки емоційне переживання, а стає сигналом до дії.

Правове виховання учнів ПТНЗ є важливим напрямом роботи з попередження торгівлі людьми. *Правове виховання* – це цілеспрямований процес, який передбачає озброєння вихованця правовими знаннями, перетворення цих знань

на особисті переконання людини та формування на цій основі відповідального ставлення до своїх вчинків, до поведінки в цілому з метою формування правосвідомості та правової поведінки. *Правосвідомість* – це відбиття у свідомості людини поглядів, уявлень, переконань громадян відносно характеру, сутності, принципів права, законності. Поняття “правосвідомість” охоплює знання чинного права; його основних принципів і вимог у сукупності з поглядами та уявленнями про те, що є правомірним або неправомірним. Правосвідомість виконує такі функції щодо поведінки: регулюючу, оцінну, стимулюючу. Виділяють окремо таку вищу функцію правосвідомості, як правотворчість, тобто здатність до обґрунтування нових правових норм, що можуть робити сім’ї через самопомогу як участь у формуванні сімейної політики. Таким чином, правосвідомість – це основа формування досвіду правової поведінки. Вона має певні особливості в юнацькому віці: непослідовність та суб’єктивізм у правовій поведінці молоді, що пояснюється тим, що правові знання, ставлення до права та досвід правової поведінки ще не сформували правову культуру особистості, а також тим, що дотримання закону молоддю залежить від того, яка конкретна особа виступає в ролі пред’явника норм права.

Правова поведінка – це усвідомлена законослухняна діяльність людини у всіх сферах життя; звичка дотримуватися закону, співвідносити свої дії в будь-якій ситуації з законом.

Шляхом до вироблення правової поведінки є правова просвіта – спеціально організований процес засвоєння знань про права людини з метою виховання у громадян поваги до цих прав. Знання про основні правові принципи та положення чинного законодавства дозволяє подолати незнання окремих конкретних правових норм. З точки зору протидії торгівлі людьми доцільними є знання про права, які порушує цей злочин.

Формами правової просвіти є: лекції, диспути та бесіди з правової тематики, зустрічі з фахівцями права, консультації, “круглі столи” з правових питань тощо.

Правова просвіта передбачає не тільки надання знань про права, але й вироблення до них позитивного ставлення та умінь співвідносити свої дії з чинним законодавством. Цьому сприяють такі форми, як ділові ігри, вікторини, конкурси з правової тематики тощо.

Іншою формою роботи, яка сприяє вивченню своїх прав та громадянському вихованню, є «*євроклуби*», мережа яких поширена в світі і які успішно діють в Україні. Євроклуб реалізує ідею соціальної профілактики торгівлі людьми в культурній сфері. Діти знайомляться з культурою, життям інших країн, подорожують організовано, з педагогами, засвоюючи свої права і користуючись ними на практиці, готуються до поїздок у правовому, культурному плані, що забезпечить їм певною мірою безпеку в майбутніх подорожах самостійно.

Робота учнів у гуртках є важливим видом соціально значущої діяльності. Особливої уваги в аспекті соціальної профілактики торгівлі людьми набуває залучення учнів до гуртків з актуальних проблем економіки,

працевлаштування. Економічний аспект соціальної профілактики торгівлі людьми є важливим засобом для прийняття виваженого рішення про способи заробітку, про роботу в Україні.

Іншою формою соціальної профілактики торгівлі людьми в культурній сфері є *театр*, де діти грають п'єси та вистави з проблем торгівлі людьми, гендерної рівності, прав дитини тощо. Інформацію про інтерактивні вистави подано у дод.2.

Переконавання передбачає опору на логіку, доказ. Засобами для цього є: застереження, критика, розповідь, бесіда, роз'яснення, показ прикладів, обговорення. Методами переконання є такі: фундаментальний (співрозмовники без коментарів знайомлять з фактами, які спростовують його позицію); порівняння (здійснення аналізу зворотного, негативного боку позиції співрозмовника, її негативних наслідків); двобічної аргументації (підкреслюються як позитивні, так і негативні боки позиції); позитивних відповідей (ставляться тільки такі запитання, на які відповіді можуть бути тільки позитивними, що приводить до підтвердження слабкості своєї позиції); метод "так, але..."; метод протиріч; метод бумеранга (позиція співрозмовника спростовується за допомогою його ж аргументів). Прикладами аргументації переваг працевлаштування в Україні є: тут усе знайоме, є ті права і відповідальність, є хто допоможе, є законні способи заробітку, є гарантії держави своїм громадянам тощо.

Прийоми, які можна застосовувати для "підштовхування" до прийняття рішення:

1. Гіпотетичний підхід: мова йде про умовне рішення. Це дозволяє людині подолати страх, звикнути до рішення. "Якщо...", "у разі" тощо.

2. Поетапного рішення. Вони не примушують відразу дати згоду, але ґрунтуються на попередніх рішеннях у певному напрямі.

3. Альтернативні рішення. Співрозмовник має можливість їх аналізу і вибору.

4. Ключове питання: "Що б Ви обрали?", "До якого висновку Ви б дійшли в цьому випадку?"

Способи впливу на співрозмовника:

1. Активний (через емоції, цитати, посилення на авторитети, зміну інтонації і темпу мови, жести, міміку, образність тощо);

2. Пасивний (через логіку, аргументацію, доказ, повільний темп, який дозволяє все обміркувати);

3. Поєднання елементів двох попередніх способів.

Коли постає питання щодо торгівлі людьми, чуємо часто відповідь: «Це не для мене, це десь, не в нашій країні...». Тому одним із важливих завдань виховної роботи в ПТНЗ є виховання відповідальності учнівської молоді за своє життя. Саме ця якість визначає спрямованість діяльності особистості, характер її вчинків, виступає в ролі стимулу морального вдосконалення, показником соціальної зрілості. Моральна відповідальність являє собою усвідомлену особистістю дію, в якій проявляється здатність приймати самостійні рішення у виборі вчинків і визнавати необхідність відповідати

перед суспільством за їх наслідки. Беручи на себе відповідальність, особистість гарантує певну міру незалежності, самостійності, свободи, що надає можливість вибудовувати різні стратегії поведінки, перевіряти способи досягнення цілі, шукати оптимальні.

Підпорядкування особистості окресленим вимогам набуває сили в юнацькому віці, який характеризується потребою в самоствердженні особистості, самопізнанні; прагненні звести до цілісної системи власні погляди, принципи, настанови; зрозуміти навколишній світ і виробити до нього власне ставлення. Саме здатність учнівської молоді самостійно мислити, вміння критично підходити до оцінки явищ і подій, проникати в сутність процесів, використовуючи теоретичні знання для аналізу конкретної життєвої ситуації, а також прагнення до оцінки власних дій і вчинків, потяг до систематизації й узагальнення уявлень щодо власного «Я» створюють міцне підґрунтя для формування відповідальності як особистісної якості.

Перелік ознак відповідальності як риси особистості: серйозність, вимогливість до себе і до товаришів, дисциплінованість; старанність; повага; самокритичність; ретельність; організованість; адекватна самооцінка; ініціативність; активність; наявність навичок самоорганізації (уміння планувати свій час, уміння вести облік виконаної роботи); почуття обов'язку; самокритичність; особливе почуття “треба”, “повинен”; здатність критично мислити, робити свідомий вибір.

Про те, чи відповідальна людина, у тому числі за своє життя, можна судити лише за її вчинками. Якщо продіагностувати всю групу (у т.ч. через самооцінку) можна виявити, на формування яких якостей слід звернути увагу у виховній роботі з групою і окремим учнем.

Середшляхів, що забезпечують формування особистісної відповідальності слід виділити стимулювання до самовиховання. Процес самовиховання відповідальності за своє життя охоплює три етапи. Перший етап пов'язаний із самопізнанням особистістю власного «Я»; виділенням позитивних моральних і фізичних якостей, а також негативних, які необхідно подолати. До методів самопізнання належать самоспостереження, самоаналіз, самооцінка. На цьому етапі особистість приймає рішення працювати над собою в певних напрямках: робота, кар'єра, успіх, сім'я, друзі, хобі, здоров'я, фінансовий стан тощо. Важливо при цьому вказувати на законні способи досягнення поставлених цілей, попереджати про небезпеку ситуацій торгівлі людьми, а саме: до чого призводить бажання легких грошей, якщо не маєш фаху, освіти, не знаєш мови, правил працевлаштування; як знайти роботу; як познайомитися з особою протилежної статі; до яких наслідків може привести знайомство в Інтернеті; як правильно подорожувати; у чому сутність здорового способу життя тощо.

На другому етапі визначається мета і програма самовиховання, а на їх основі – особистий план самовиховання. Він містить завдання (включення

до здорового способу життя, виховання наполегливості, дисциплінованості, рішучості, уміння доводити розпочату справу до кінця тощо), засоби й методи розв'язання поставлених завдань. Тут важливою є роль педагога як консультанта щодо труднощів працевлаштування, організації предметного дозвілля і відпочинку з метою запобігання потраплянню в ситуацію торгівлі людьми.

Третій етап самовиховання пов'язаний безпосередньо з його практичним здійсненням. Він ґрунтується на використанні способів впливу на самого себе через самонаказ, самопереконавання, самонавіювання, самокритику, самоконтроль, самозвіт, самозаохочення та самопокарання.

Отже, виховання відповідальності за власне життя в учнівської молоді виступає провідною ланкою в системі запобігання торгівлі людьми, оскільки саме ця особистісна якість, ґрунтуючись на свободі вибору, забезпечує прийняття виважених рішень, що протидіють потраплянню в ситуацію торгівлі людьми.

Разом із тим, існують певні ситуації, коли педагогу необхідно обрати тактику захисту у підтримці учня (у ситуації ризику потрапляння в ситуацію торгівлі людьми, коли дитина вже побувала в тенетах торгівців).

Педагогічна підтримка може здійснюватися безпосередньо, опосередковано, індивідуально або в групах чи оперативно. Опосередкована підтримка – та, що надається особистості в разі відсутності запиту з її боку. Безпосередня – за запитом. Обидва види підтримки можуть бути індивідуальними та груповими, превентивними та оперативними.

Методами педагогічної підтримки є: заохочення (схвалення, ситуації успіху); обмін запитаннями (які орієнтують на самооцінку, самоаналіз, пошук ресурсів, перегляд рішень, ідей, аналіз ситуацій тощо); використання як прикладу досвіду людей, даної особи в розв'язанні подібних проблем; інформування (як спрямування, адресування клієнта до соціальних та інтелектуальних ресурсів, аналізуючи і вивчаючи, які він може знайти відповіді на своє питання); навіювання (як натяк на те, що може трапитися).

Формами підтримки в роботі з профілактики торгівлі людьми є: бесіда, експертна рада, консиліум, консультація. Технологія педагогічної підтримки сприяє профілактиці торгівлі людьми через: формування критичного мислення, вмінь прийняття рішень; управління собою; стимулювання і заохочення самостійності, активності, прийняття рішень; закріплення позитивного досвіду розв'язання проблем, запобігання негативному досвіду; стимулювання до самоосвіти, самовиховання, самопомогги; аналіз дій на основі цінностей, знань, прав членів родини і сім'ї, їх обов'язків, що сприяє закріпленню нової моделі сімейного життя, застосовуванню їх на практиці, в подібних та нових умовах.

Питання для обговорення:

1. Що таке правове виховання?

2. Розкрийте поняття правосвідомість?
3. Що таке правова поведінка та правова просвіта? Як пов'язані між собою ці два поняття?
4. Які існують форми правової просвіти?
5. Які прийоми можна застосовувати для «підштовхування» до прийняття рішень?
6. Які існують способи впливу на співрозмовника?

Список літератури до підрозділу:

1. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» // Голос України. – 2001. – 27 лип.
2. Права жінок у сучасному світі / за ред. С.В. Толстоухової, І.М. Пінчук. – К. : УДЦССМ, 2000. – 116 с.
3. Правове виховання молоді : наук.-метод. матеріали / Упоряд. Г.В.Троцько, І.М. Трубавіна. – Харків : ХДПУ, 1996. – 21 с.
4. Селевко Г.К. Социально-воспитательные технологии / Г.К. Селевко. – М. : Народное образование, 2002. – 176 с.
5. Троцько А.В., Теория и методика делового общения /А.В Троцько, И.Н. Трубавина. – Харьков : ХГПУ, 1999. – 110 с.

3.3.2. Трубавіна І.М. Ковальчук Л.Г. Ефективні форми і методи роботи із запобігання торгівлі людьми

Серед методів і форм роботи із запобігання торгівлі людьми пріоритетна роль належить активним, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи і творчості.

Дискусія – це публічна суперечка з метою формування нових ідей і поглядів, поглиблення розуміння нових теоретичних положень, подолання невірних суджень, руйнування стереотипів або їх розхитування, формування умінь аргументації, доказу, логічного висловлення, порівняння, аналізу, синтезу тощо. Дискусії сприяють виявленню різних точок зору на проблему позитивного і негативного в них. Доцільно використовувати для зміни ставлення до проблем торгівлі людьми, насильства в сім'ї, потерпілих та членів їх сімей. Дебати – це суперечка щодо відстоювання двох різних точок зору, це – варіант дискусії, який також спрямований на пошук позитивного і негативного в поглядах.

Темами дискусій і дебатів із запобігання торгівлі людьми можуть бути:

1. Чи потрібна дитяча праця?
2. Де краще працювати – за кордоном чи в Україні?
3. Торгівля людьми – міф чи реальність?
4. Який спосіб заробітку можна вважати гідним?